Ormándi Kristóf
doktorandusz, SZTE ÁJK
ORCID: -

KORRUPCIÓ ÉS ELSZÁMOLTATÁS A TERMÉSZETJOGBAN

Absztrakt

A tanulmány a korrupció fogalmának történeti és jogfilozófiai fejlődését vizsgálja a természetjogi gondolkodástól a modern korrupcióelméletekig, különös figyelemmel az elszámoltathatóság kérdésére. Bemutatja, hogy Aquinói Szent Tamás, Grotius és Kant erkölcsfilozófiai megközelítéseit miként váltotta fel a klasszikus szociológia (különösen Weber és Durkheim) intézményi szemlélete, majd elemzi a principal-agent modell, a kollektív cselekvés elmélete és az állam foglyul ejtésének (state capture) koncepcióját. A tanulmány áttekinti a korszerű korrupcióellenes eszközöket, különös tekintettel az integritásalapú közigazgatásra, a vagyon-visszaszerzésre és a nemzetközi együttműködésre. Következtetése szerint a modern korrupció elleni fellépésnek a rendszerszintű visszaélésekre és azok gazdasági haszonélvezőire kell összpontosítania, miközben megőrzi a természetjogi hagyomány közjóra és közhatalmi felelősségre épülő alapértékeit.

Tárgyszavak: korrupció, elszámoltatás, természetjog, jogtörténet, jogbölcselet

CORRUPTION AND ACCOUNTABILITY IN NATURAL LAW

Abstract

The study examines the historical and legal-philosophical evolution of the concept of corruption from natural law thought to modern theories of corruption, with particular emphasis on the issue of accountability. It outlines how the moral-philosophical approaches of Thomas Aquinas, Grotius, and Kant were superseded by the institutional perspective of classical sociology (specifically Weber and Durkheim), and subsequently analyzes the principal-agent model, collective action theory, and the concept of state capture. The study reviews contemporary anti-corruption tools, focusing in particular on integrity-based public administration, asset recovery, and international cooperation. It concludes that modern efforts to combat corruption must focus on systemic abuses and their economic beneficiaries, while preserving the fundamental values of

the natural law tradition rooted in the common good and the responsibility associated with public authority.

Keywords: corruption, accountability, natural law, legal history, legal philosophy

DOI: 10.66103/KK.2026.3.4

1. Bevezetés

A korrupció jelensége az emberi együttélés történetével csaknem egyidős társadalmi probléma, amely különböző formákban és intenzitással valamennyi ismert civilizációban megjelent. Bár a modern közbeszéd és a kortárs jogtudomány rendszerint büntetőjogi, közigazgatási vagy politikatudományi kategóriaként közelíti meg, a korrupció fogalmának mélyebb vizsgálata arra mutat rá, hogy annak gyökerei jóval túlmutatnak a pozitív jog által meghatározott normarendszereken. A korrupció ugyanis nem pusztán valamely jogszabály megsértése, hanem a közösség által legitimnek tekintett erkölcsi és politikai rend megbontása, a közérdek és a magánérdek közötti egyensúly felborulása, végső soron pedig a közhatalom rendeltetésével kapcsolatos társadalmi konszenzus megsértése. Ebből következően a korrupció története egyúttal az igazságosságról, a közjóról, a közhatalom természetéről és az elszámoltathatóság követelményéről alkotott emberi elképzelések története is.

A modern korrupciókutatás többnyire intézményi és funkcionális megközelítést alkalmaz. A politikatudomány, a közgazdaságtan és a jogszociológia képviselői rendszerint a hatalommal való visszaélés, az információs aszimmetria, a *principal–agent* probléma vagy a közbizalom eróziójának fogalmaival írják le a jelenséget. E megközelítések kétségtelenül jelentős magyarázó erővel rendelkeznek, ugyanakkor gyakran háttérbe szorítják azt a kérdést, hogy miért tekinti egy adott társadalom a korrupciót egyáltalán elítélendőnek. Másként fogalmazva: milyen normatív alapokon nyugszik az a meggyőződés, hogy a közhatalom gyakorlója nem használhatja hivatalát saját javára, és milyen filozófiai előfeltevések teszik lehetővé az elszámoltatás követelményének megfogalmazását? E kérdések megválaszolásához szükségszerűen vissza kell nyúlnunk a természetjogi gondolkodás hagyományához, amely a modern alkotmányosság, az emberi jogok és a jogállamiság számos alapelvének történeti előzményét képezi.

A természetjogi gondolkodás klasszikus képviselői – Arisztotelésztől és Cicero munkásságától Aquinói Szent Tamáson, Hugo Grotiuson és John Locke-on át

egészen a német idealizmus filozófusaiig – abból a feltevésből indultak ki, hogy a politikai és jogi közösség létezésének végső célja a közjó megvalósítása. E felfogás szerint a közhatalom nem öncélú uralmat jelent, hanem olyan szolgálatot, amelynek legitimitása a közösség érdekének előmozdításából fakad. Amennyiben a közhatalom birtokosa ezt a rendeltetést megsérti, és a rábízott jogosítványokat magánérdekből gyakorolja, nem csupán valamely pozitív jogi normát sért meg, hanem magát a politikai közösséget összetartó erkölcsi rendet is. A korrupció ilyen értelemben nem egyszerű szabályszegés, hanem a közjó ellen elkövetett cselekmény, amely a közösség bizalmát, a jogrend legitimitását és végső soron az állam fennmaradásának feltételeit veszélyezteti.

Nem véletlen tehát, hogy a korrupció elleni fellépés igénye már az ókori jogrendszerekben is megjelent. Hammurapi törvényeitől kezdve a római köztársaság közhivatali bűncselekményein át egészen a középkori és kora újkori államelméletekig visszatérő motívumként jelenik meg a bírák, hivatalviselők és politikai vezetők felelősségének kérdése. A történelem során ugyan változtak azok az intézmények és eljárások, amelyekkel a társadalmak a visszaéléseket kezelni kívánták, ám az alapvető probléma lényegében változatlan maradt: miként biztosítható, hogy a közhatalom gyakorlói a rájuk bízott jogosítványokat a közösség érdekében, ne pedig saját hasznukra használják fel.

A kérdés különös aktualitást nyert a 21. század első évtizedeiben, amikor a korrupció elleni küzdelem egyre inkább a demokratikus jogállamok legitimációs kérdésévé vált. Az átláthatóság, az integritás, az elszámoltathatóság és a jó kormányzás fogalmai ma már nem csupán szakpolitikai célkitűzések, hanem a nemzetközi szervezetek, alkotmánybíróságok és emberi jogi fórumok által is hangsúlyozott alapelvek. Ugyanakkor a korrupcióval kapcsolatos közéleti viták gyakran túllépnek a tisztán jogi megfontolásokon, és olyan erkölcsi, politikai vagy akár történeti kérdéseket vetnek fel, amelyek a természetjogi hagyomány által felvetett problémákhoz vezetnek vissza.

Jelen tanulmány célja ezért nem elsősorban a korrupció büntetőjogi dogmatikájának vagy a korrupcióellenes intézményrendszerek részletes bemutatása, hanem annak vizsgálata, hogy a korrupció és az elszámoltathatóság fogalma miként jelent meg a természetjogi gondolkodás különböző korszakaiban, és hogyan járult hozzá a modern korrupcióellenes szemlélet kialakulásához. A tanulmány ennek érdekében áttekinti a korrupció történeti előzményeit az ókori civilizációktól kezdve, bemutatja a természetjogi hagyomány meghatározó szerzőinek vonatkozó nézeteit, majd röviden kitér a klasszikus szociológiai gondolkodás korrupcióértelmezéseire és a jelenkor legfontosabb jogi megoldásaira. Az elemzés alapvető tézise, hogy a korrupció elleni fellépés legitimációja végső soron ma is ugyanabból a forrásból táplálkozik, mint évszázadokkal ezelőtt: abból a meggyőződésből, hogy a közhatalom gyakorlása a közösség szolgálatára

irányul, és e szolgálat megszegése nem pusztán jogi, hanem erkölcsi értelemben is elszámoltatást von maga után. E tanulmányban a szerző arra vállalkozik, hogy a korrupció jelenségének a történeti és intézményi hátterét jogtörténeti és jogfilozófiai szemszögből mutassa be a természetjog elveinek tükrében. Módszertanilag a szakirodalom áttekintését, az összehasonlító módszert és a logikai dedukció elveit követem. Célom a problémafelvetés és a téma körüljárása, de a tanulmány végén de lege ferenda célzatú megállapításokat is teszek.

2. Történelmi áttekintés

2.1. Ókori előzmények

Annak érdekében, hogy valóban megértsük ennek a témának a komplex problémakörét, érdemes a kérdés körüljárását a legelső emberi civilizációknál kezdeni, az ókori folyam menti kultúráknál, mint például Mezopotámia, Egyiptom vagy az ókori Görögország. A világ legősibb civilizációja a sumér (mezopotámiai) volt, ahol az i.e. 3. évezredben már a híres uralkodó *Hammurapi* (más írásmód szerint Hamurappi, Hammurabi) törvénykönyve szerint igazgatták a társadalmat, és mérték ki az egyes bűncselekményekre az őket megillető büntetéseket. Hammurapi törvényei[1], amelyeket egy sztélére (kőoszlopra) vésetett fel, kivételesen szigorúak voltak már a kor mércéjével nézve is, és többek közt innen eredeztethető a talio (szemet szemért, fogat fogért) elve.[2] A vagyon elleni bűncselekményekből a lopást és a rablást rendelte a legszigorúbban büntetni („*6. §. Ha valaki az isten, avagy a palota tulajdonát ellopja: az illető* ölessék meg; és az, a kinek kezében a lopott holmit meglelik: ölessék meg. 7. §. Ha valaki akár ezüstöt, *akár aranyat, akár rabszolgát, akár rabszolganőt, akár ökröt, akár juhot, akár szamarat, avagy b*ármi néven nevezhető holmit szabad *ember fiának avagy rabszolgájának kezéből, tanuk és szerződés nélkül megvás*árol, s avagy megőrzés végett el fogad: az illető tolvaj; ölessék meg. 8. §. Ha valaki *akár ökröt, akár juhot, akár szamarat, akár disznót, avagy hajót lop: ha a dolog az istené, ha a dolog a palotáé, s XXX-szorosát fogja megadni; ha a dolog felszabadítotté: X-szeresét téríti meg; ha a tolvajnak nincs mit adnia:* ölessék meg.*”)*[3]. Ugyanakkor a közönséges

1 *Kmoskó Mihály* (ford.), Hammurabi törvényei. Erdélyi Múzeum-Egyesület Jog-és Társadalomtudományi Szakosztálya, Kolozsvár, 1911.
2 *Kmoskó* i.m., Lex talionis. Szemet szemért . . . 194–214. §§. 54-55. o.
3 Uo. Szentségtörő és felségsértő lopás. 6–8. §§. 29-30. o.

lopás és rablás is halálbüntetést vonhatott maga után.[4] De a tiltott előny elfogadása, vagy az ilyen előnyökkel való üzérkedés is példás büntetési tételt vont maga után. Történt ez azért, mert a mezopotámiai társadalom szemében a törvények nem pusztán emberi jogviszonyokat szabályozó normáknak, hanem az isteni rendből fakadó, megfellebbezhetetlen, abszolút jogi és erkölcsi szabályoknak számítottak. Aki tiltott előnyt fogad el, vagy bármilyen módon azt a látszatot kelti, hogy korrupt, megvesztegethető, az az istenek és az emberek szemében is súlyos bűnt követett el, mivel a saját önző céljait a társadalmi igazságosság kollektív célja elé helyezte, valamint egyfajta „rákos sejt" módjára megsértette az életközösségének természetes rendjét.[5] A törvénykönyv kifejezetten előírta a bíró megvesztegetésének, illetve a bírói ítélet megmásításának tilalmát is, amely megszegése szigorú következményekkel járt az elkövető, illetve a vesztegetést elfogadó bíró számára.[6]

Ugyanez az elv tükröződött vissza az ókori egyiptomi igazságszolgáltatásban is, ahol a társadalom legfontosabb értéke az igazságosság (*Ma'at*) volt. Az egyiptomi közember számára a szigorú hierarchia, illetve a fáraó isteni mivoltába vetett hit, az általa hozott törvények betartása és betarttatása volt az alapvető életforma.[7] Mivel a társadalmat a vallási és spirituális elvek kormányozták, ezért rendszerint megvetették azokat, akik az anyagias célok mentén működtek. Mindenezek ellenére a korrupció (jellemzően a megvesztegetés) már itt és ebben

4 Uo. 9. §. Ha valakinek holmia elveszett, s elveszett holmiát másnak a kezében csípi meg, mire az az ember, a kinek kezében az elveszett holmi s megkerült: „eladó adta el, tanuk előtt, vásároltam" — mondja, és a veszett holmi gazdája: „tanukat, a kik ismerik elveszett holmimat, hozok" — mondja: a vevő az eladót, a ki neki eladta és a tanukat, a kik előtt vásárolt, hozza el; és a veszett holmi gazdája elveszett holmiát ismerő tanukat hozzon; , a bíró szavaikat vegye szemügyre; a tanuk, a kik előtt a vételár lefizetődött, és a veszett holmit ismerő tanuk a tényállásra vonatkozó tudásukat az isten szine előtt jelentsék ki; az eladó tolvaj; ölessék meg; a veszett holmi gazdája elveszett tárgyát vigye haza ; a vevő, a pénzt, melyet lefizetett, az eladó házában foglalja le. 10. §. Ha a vevő „az eladót, ki neki eladott és a tanukat, a kiknek jelenlétében vásárolt, s elő nem állítja, viszont pedig az elveszett holmi gazdája veszett holmiát ismerő tanukat hoz : a vevő tolvaj; ölessék meg; a veszett holmi gazdája pedig elveszett holmiát vigye haza. 11. §. Ha veszett holmi gazdája veszett holmiát ismerő tanukat nem tud hozni: gazember; rágalmat (?) hozott forgalomba; ölessék meg. 12. §. Ha az eladó végzetét követi: a vevő az eladó házán „a kérdéses pör tárgyát képező összeget V-szörösen vegye meg. […] 18. §. Ha az illetőnek tanúi nincsenek a közelben: a bíró határidőt szab neki VI hónapra.; ha VI hónapon belől tanúit elő nem állítja: az illető gazember; a kérdéses pör bírságát köteles viselni. 21. §. Ha valaki házba betör: magának a betörés helyének szine előtt öljék meg és kaparják be. 22. §. Ha valaki rablást követ el és rajtakapják: az illető ölessék meg. 23. §. Ha a rabló kézre nem kerül: a megrabolt ember mindennemű veszteségét isten előtt panaszolja fel, mire a város és az öregbíró, a kinek országában és területén a rablás megtörtént, minden elveszett holmiát meg fogják téríteni.

5 *Greene, Caitlyn F. et al.*, Historical Concepts of Social Justice. The Code of Hammurabi. https://milnepublishing.geneseo.edu/social-justice-in-human-services/chapter/historical-concepts-of-social-justice/ (letöltve 2026. 06. 02. napján)

6 Kmoskó i.m. 29. o. „5. §. Ha a bíró ítéletet ítél, végzését eldönti, „pecsétes okmányt állít ki róla, utána pedig ítéletét meghajlítja: az a bíró, a kire az általa hozott ítélet megmásítását rábizonyítják, a kérdéses pör tárgyát képező összeg XII-szeresét fogja megadni, és nyilvánosság előtt fogják eltávolítani bíráskodása székéből, úgy hogy többé oda. visszatérni nem fog s a bírákkal ítéletben nem ül."

7 *El-Saady, Hassan*, Considerations on Bribery in Ancient Egypt. Studien zur Altägyptischen Kultur, Bd. 25(1998), 295-304. o.

a történelmi korban is jelentős problémának számított, amit a törvénykönyvek nevesítettek, és szigorú jogkövetkezményekkel büntettek.[8] Az első világszerte elismert világi korrupcióellenes törvényt *Hóremheb* fáraó fogalmazta meg ediktumában; eszerint az a bíró, aki megvesztegethető, pénzt vagy ajándékot fogad el az ítéletek megmásításáért cserébe, azt el kell a posztjáról távolítani, sőt súlyosabb büntetést is kiszabhattak ellene (pl. orrlevágás, száműzés, halál).[9] A későbbi fáraók, mint *II. Széti*, folytatták ezeknek a szigorú vesztegetés-ellenes intézkedéseknek a betartatását, sőt Széti kiterjesztette azokat a papokra, a helyi adószedőkre, polgármesterekre, és a királyi vezírekre is, előírva, hogy a hatóságok a sikkasztással és a megvesztegetéssel szemben kemény jogkövetkezményekkel lépjenek fel.[10] Egy érdekes részletét képezi az antik egyiptomi irodalomnak az Ékesszóló Paraszt meséje (*Tale of the Eloquent Peasant*), amely szintén a korrupció és a vagyon elleni bűncselekmények kérdéskörét írja le. A történet szerint egy szegény földműves, Khun-Anup szamarait csellel elrabolja tőle egy földesúr. Khun-Anup előadja a panaszát a királyi tanácsos Rensinek, aki először a bírák elé viszi azt. A bírák szerint ez csak egy paraszt problémája, ők így nem foglalkoznak vele érdemben, viszont Rensi továbbviszi az ügyet a fáraó elé. Elmondja, hogy egy ékesszóló paraszt kéri a szamarainak visszaadását. A fáraónak tetszik Khun-Anup stílusa, ezért meghagyja, hogy amíg az ügy tart, addig adjanak neki és a családjának szállást és ételt, de ne mondják el, hogy ki adta. Khun-Anup kilenc napig folyamatosan pereskedett és adta elő a vádbeszédét, végül öngyilkossággal fenyegetőzött, és megsértette Rensit, amiért megverték. Mikor már látszólag „minden kötél szakadt", a hatóságokat meggyőzte Khun-Anup kitartása, így visszakapta a szamarait, és mellé az uraság vagyonát is kompenzáció gyanánt, aki így szegényebb lett, mint Khun-Anup valaha volt.[11] Összegezve tehát elmondható, hogy míg az igazságosság és a társadalom, valamint az istenek és a fáraó, mint az istenek földi helytartója iránti hűség mozgatta az egyiptomi társadalmat, de mint az emberek általában, ők sem voltak mentesek az anyagi előnyökre való törekvéstől, sem a korrupciótól.

Az ókori Hellászban és a római civilizációban is központi kérdéskör volt a korrupció és az integritás kérdése.[12] Mindkét kultúrában erősen jelen volt a korrupció a szó lehető legtágabb értelmében, de főleg a vesztegetés, a hivatali visszaélések és a választási csalás volt mindennapos gyakorlat. A régi civilizációk

8 Uo.

9 *Martin, Timothy A.,* The Development of International Anti-Bribery Law. Calgary, Alberta, Canada. www.timmartin.ca. (letöltve 2026. 06. 01. napján)

10 *El-Saady* i.m. 298. p.

11 *Gardiner, Alan H*, The Eloquent Peasant. The Journal of Egyptian Archaeology. Vol. 9, No. 1/2 (Apr., 1923), pp. 5–25. https://doi.org/10.1177/030751332300900102

12 *Bosman, Philip (ed.)*, Corruption and Integrity in Ancient Greece and Rome. Acta Classica Supplementum IV. Classical Association Of South Africa, Pretoria, 2012.

érdeklődése a korrupció és annak működése iránt nem volt teljesen azonos, mint a mai modern civilizációban. Az antikvitásban a hangsúly egyes szerzők szerint azon volt, hogy a kormányzat működésének romlását vizsgálják, és ez ellen megpróbáljanak fellépni, nem annyira a korrupció anyagi vonzataival foglalkoztak. A korrupció monetáris éle csak a 18. sz. után kezdett el központi témává válni a jogi és politikai gondolkodásban.[13] Tudvalevő, hogy mind az ókori Athénnak, mind Rómának nagy bürokráciái voltak, amelyek számos lehetőséget nyújtottak a visszaélésre. A politikusok, mint a római szenátorok vagy a görög Boulé (nagytanács) tagjai, nem, vagy alig voltak megfizetve az államigazgatásban nyújtott teljesítményük miatt. A legtöbben eleve gazdagok voltak, és a személyes vagyonukból is álltak egyes politikai költségeket, de voltak azok, akik számára az ajándékok elfogadása, vagy a pénzbeli „szponzorok" keresése jelentette a biztos megélhetést.[14] Ez időnként olyan kiélezett helyzeteket szült, mint például a híres athéni szónok és politikus, Aiszkhinész támadásai Démoszthenész ellen, ahol azzal vádolta, hogy perzsa pénzből finanszírozza a politikai karrierjét (amit Démoszthenész nem tagadott, de úgy vallotta hogy az nem jogtalan haszonszerzés, hanem indokolt, geopolitikai jövedelem, amit a köz javára fordít), miközben maga Aiszkhinész vagyona is jó részben ajándékokból, hálapénzekből állt.[15] A görög filozófia egyik sarokköve volt az erénnyel (*arete*) kapcsolatos diskurzus, amelyet Szókratész és Platón filozófiájában is megtalálunk, de ez végső formáját a politikai filozófiájában tanítványuk, Arisztotelész filozófiájában érte el. Arisztotelész gondolkodásában az igazságosság a politikai közösség egyik alapvető erénye, amely a közjó szolgálatában áll, és a törvényekhez való helyes viszonyban nyilvánul meg: az igazságos állam az, ahol az állampolgárok nem csupán saját érdeküket követik, hanem a közösség rendjét is fenntartják. Arisztotelész szerint a korrupció nem pusztán pénzügyi vagy politikai visszaélés, hanem az erényes rend megbomlása, amikor a vezetők a közérdeket magánérdekekre cserélik, és így az állam elfajult (deviáns) formába csúszik át, mint a türannisz vagy az oligarchia torzult változatai.[16] Az ilyen rendszerekben az igazságosság sérül, mert a javak elosztása nem érdem, hanem hatalmi önkény vagy gazdasági befolyás alapján történik, ami Arisztotelész szerint az állam erkölcsi céljának tagadását jelenti.[17]

Az ókori Rómában a közpénzekkel való bánásnak (visszaélésnek) és a vesztegetésnek erőlteljes gyakorlata alakult ki, ennek legismertebb formája az ún.

13 *Hill, Lisa*, Conceptions of Political Corruption in Ancient Athens and Rome. History of Political Thought. Vol. XXXIV. No. 4. Winter 2013. 565-587. o.

14 Uo.

15 Uo. 580. o.

16 *Arisztotelész,* Politika. 3-4. könyv. Ford. Szabó Miklós, https://mek.oszk.hu/04900/04966/04966.htm#3. (letöltve 2026. 06. 20. napján).

17 *Arisztotelész,* Nikomakhoszi etika, Antlantisz Könyvkiadó, Budapest, 2023. passim.

ambitus volt. Ez a gyakorlat (amelyből a későbbi ambíció szó, mint a célra törés szinonimája is származott), abból állt, hogy a megválasztandó képviselők vagy szenátorok körbe jártak az utcákon a nép között, megvesztegetve a szavazóikat, készpénzen véve szavazatokat, sőt egyes esetekben pénzt is szórtak a plebs közé. A római jogalkotás megpróbált ellene védekezni (*Lex de ambitu, Lex Tullia, Lex Pompeia de ambitu, Lex Julia de ambitu*)[18], és először nagyon szigorúan büntették a cselekményt, 10 éves közügyektől való eltiltással vagy 10 éves száműzetéssel, később a császárkorban azonban már a gyakorlat visszaszorult a helyi szintekre, ezért a Lex Julia idejétől már csak 100 aurum pénzbüntetéssel és infamiával (a jogi helyzet elvesztésével) sújtották.[19] A helyzet iróniája, hogy az ambitus ellen hozott, drákói szigorú törvények megnehezítették a vádlottak védekezését, ezáltal rendkívül kézenfekvővé vált a politikusok számára, hogy politikai ellenfeleiket megvádolják, ami tovább mérgezte a Római Köztársaság légkörét, helyet adva ezáltal a későbbi diktatúrának és császárpárti puccsoknak, és elősegítve a társadalom további hanyatlását.[20] Itt említhető a híres római jogász és filozófus, Marcus Tullius Cicero antikorrupciós gondolkodása, amely szorosan kapcsolódik a *res publica* (köztársaság) eszményéhez. Szerinte az állam működésének alapja az igazságosság, a törvények tisztelete és a tisztségviselők erkölcsi felelőssége. Cicero filozófiai írásaiban a sztoikus és akadémikus hagyományokra támaszkodva hangsúlyozza, hogy a politikai hatalom legitimációja az erényből fakad, és aki visszaél hivatalával, az nemcsak jogilag, hanem erkölcsileg is megbontja a közösség rendjét.[21] Antikorrupciós fellépésének legismertebb példája az In Verrem című vádbeszédsorozat, amelyben Gaius Verres szicíliai helytartót hivatali visszaélésekkel, zsarolással és kifosztással vádolta; ezek a beszédek nemcsak jogi vádbeszédek voltak, hanem a római provinciális kormányzás rendszerhibáinak éles kritikái is, amelyekben Cicero a korrupciót a köztársaság erkölcsi hanyatlásának egyik fő okaként mutatta be.[22]

18 Lex de ambitu – i.e.432, Lex Tullia de ambitu – i.e. 63, Lex Pompeia de ambitu – i.e. 52, Lex Iulia de ambitu – i.e. 18: az ambitus bűncselekménnyel és a rá kiszabott büntetési tétellel foglalkozó törvények. In: Montgomery, Donald: Ambitus: Electional Corruption and Aristocratic Competition in the Age of Cicero. A Thesis Submitted to the School of Graduate Studies in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree Master of Classics. McMasters University, 2005.

19 Uo. 38.

20 *Meskell, Zachary*, When Anticorruption Begets Corruption: A History Lesson from the Roman Republic. https://globalanticorruptionblog.com/2020/11/30/when-anticorruption-begets-corruption-a-history-lesson-from-the-roman-republic/ (letöltve 2026. 06. 25. napján)

21 *Cicero, Marcus Tullius*, De Legibus, I. 18–23. o.

22 *Cicero, Marcus Tullius*, In Verrem, I-II. könyv. https://www.thelatinlibrary.com/cicero/ver1.shtml, https://www.thelatinlibrary.com/cicero/verres.2.1.shtml (letöltve 2026. 06. 28. napján)

2.2. A természetjogi hagyomány kialakulása és az elszámoltatás erkölcsi alapjai

A klasszikus antikvitás közjó-központú államelmélete és a római jog közérdeket védő intézményei ugyan megalapozták a későbbi európai jogfejlődést, a közhatalom erkölcsi legitimációjának átfogó, rendszerezett elmélete csak a középkori természetjogi gondolkodásban bontakozott ki teljes egészében. Míg az ókori szerzők elsősorban a politikai közösség helyes működésének feltételeit és az államformák romlásának okait vizsgálták, addig a skolasztika a közhatalom eredetét és korlátait már egy univerzális erkölcsi rend részeként értelmezte. A keresztény filozófia számára ugyanis a világi hatalom nem önmagában álló politikai jelenség volt, hanem az isteni teremtés rendjébe illeszkedő intézmény, amelynek elsődleges feladata az emberi közösség békéjének, igazságosságának és végső soron a közjónak az előmozdítása. E szemlélet jelentős fordulatot hozott a közhatalomról való gondolkodásban: a hivatalviselő legitimitását többé nem pusztán a tényleges hatalomgyakorlás vagy a pozitív jog biztosította, hanem az a morális kötelezettség is, hogy tevékenységét a közösség javának szolgálatába állítsa. Ebből logikusan következett az is, hogy a hatalommal való visszaélés nem csupán politikai hiba vagy jogellenes magatartás, hanem az igazságosság rendjének megsértése, amely erkölcsi értelemben megfosztja a hatalom gyakorlóját legitimációjától. A természetjogi hagyomány e gondolata *Aquinói Szent Tamás* életművében nyerte el klasszikus, a későbbi európai jogfilozófiára évszázadokon át meghatározó hatást gyakorló rendszeres kifejtését.

Aquinóinak az igazságossággal és a korrupcióval, illetve a korrupció elleni fellépéssel kapcsolatos fő gondolata, amelyet a Summa Theologica c. művében részletez, három kategóriára alapszik, amelyeket a *lex aeterna, lex humanis* és *lex naturae* néven nevez. Az emberi törvény szerinte csak akkor kötelez, ha megfelel a természetes igazságosságnak. A közhatalom bár isteni eredetű, de emberi közreműködéssel működik. A hivatalviselő nem saját jogán uralkodik, hanem az isteni rendet, és a közösség javát szolgálja. Amely hivatalviselő személy nem így jár el, hanem a saját önző céljait követi, az zsarnokság vétkébe esik. A korrupció a zsarnokság egyik formája, mivel a közjót sérti. A közjó Aquinói filozófiájában nem azonos a többség akaratával, hanem egy objektív erkölcsi kategória. Innen vezethető le az elszámoltathatóság elve: aki nem a közjót tartja minden esetben a szeme előtt, az elveszti erkölcsi legitimitását.[23] Az általa alapított tomista filozófiai iskola képviselői szerint az emberi értelem által vezérelt természetjog nem más, mint közreműködés az isteni törvény működésében, amely az Isten által meghatározott célok felé tereli az emberiséget. Tehát az erkölcsös, jó viselkedés, a bonum communae (közjó) szem előtt tartása mintegy bele van „programozva”

23 *Aquinói Szent Tamás*, Summa Theologiae, I–II, q. 96, art. 4.

az alapvető emberi természetében, és a közjó elleni vétség lényegében az isteni akarat besározása.[24]

Hugo Grotius munkássága a természetjogi gondolkodás történetében fordulópontot jelentett, mivel a középkori skolasztikus hagyományt megőrizve, ugyanakkor attól részben elszakadva a természetjogot már olyan univerzális normarendszerként értelmezte, amely az emberi értelem segítségével is felismerhető. Híressé vált megállapítása szerint a természetjog érvényessége „akkor is fennállna, ha – amit a legnagyobb istentelenség nélkül ugyan nem lehet állítani – Isten nem létezne, vagy nem törődne az emberi dolgokkal" (*etsi daremus… non esse Deum*).[25] Grotius ezzel nem a vallás jelentőségét kívánta csökkenteni, hanem arra mutatott rá, hogy az igazságosság, a szerződések megtartása, a tulajdon tisztelete vagy a közhatalom rendeltetésszerű gyakorlása olyan objektív erkölcsi követelmények, amelyek az ember társas természetéből (*appetitus societatis*) fakadnak.[26] A politikai közösség létrejöttének célja ennek megfelelően nem pusztán a rend fenntartása, hanem a természetes jogok biztosítása és a közjó előmozdítása. A közhatalom tehát nem önkényes uralmat, hanem olyan közfeladatot jelent, amelyet a közösség érdekében kell gyakorolni.

Ebből következően Grotiusnál a közhivatal viselőjének felelőssége is új megvilágításba kerül. Bár a szerző a korrupció fogalmát mai értelemben még nem használta, a hivatali visszaélés, az igazságtalan kormányzás vagy a közérdek sérelmére történő hatalomgyakorlás egyértelműen a természetjog megsértésének minősül.[27] A közhatalom legitimációja nem kizárólag a szuverén akaratából, hanem abból a rendeltetésből fakad, amelynek értelmében a kormányzásnak a közösség javát kell szolgálnia. Amennyiben a hatalom gyakorlója ettől eltér, és a közérdeket saját vagy szűkebb csoportja érdekének rendeli alá, megszegi azt a bizalmi viszonyt, amely a politikai közösség fennmaradásának alapját képezi. Grotius gondolatai ezzel közvetlen átmenetet képeznek a későbbi társadalmi szerződés-elméletek – mindenekelőtt Locke – felé, és megalapozzák azt a modern közjogi felfogást, amely szerint a közhatalom gyakorlója elszámoltatható a közösséggel szemben, mivel hatalmát nem saját jogán, hanem annak szolgálatában gyakorolja.[28]

24 *Kolade, Samuel Oluwasegun*, Revisiting Aquinas's Natural Law Ethics as a Framework for Moral Responsibility in Nigeria's Corrupt Political Culture. GVU Journal of Management and Social Sciences (2025), 10:xx 66–73. pp. https://doi.org/10.2139/ssrn.6641298

25 *Grotius, Hugo*, A háború és béke jogáról (De iure belli ac pacis libri tres). Ford. *Brósz Róbert*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1960, Prolegomena, §11, 25–26. o

26 Uo., Prolegomena, §§6–10, 20–24. o.; *Tuck, Richard*: The Rights of War and Peace: Political Thought and the International Order from Grotius to Kant. Oxford University Press, Oxford, 1999, 78–89. o.

27 *Grotius, Hugo*, A háború és béke jogáról, I. könyv, I–IV. fejezet, különösen I. könyv, I. fejezet, 73–89. o.

28 *Haakonssen, Knud*, Natural Law and Moral Philosophy: From Grotius to the Scottish Enlightenment. Cambridge University Press, Cambridge, 1996, 25–41. o. https://doi.org/10.1017/CBO9781139172905; *Tierney, Brian*: The Idea of Natural Rights. William B. Eerdmans Publishing, Grand Rapids, 1997, 316–331. o.

John Locke természetjogi és politikai filozófiája már átvezet a modern alkotmányosság és a közjogi felelősség elméletéhez, ezért a korrupció és az elszámoltathatóság szempontjából különös jelentőséggel bír. Locke a Második értekezés a polgári kormányzatról (*Second Treatise of Government,* 1690) című művében abból indul ki, hogy az emberek természetes állapotukban eleve rendelkeznek elidegeníthetetlen jogokkal, mindenekelőtt az élethez, a szabadsághoz és a tulajdonhoz való joggal, az államot pedig kizárólag e jogok hatékonyabb védelme érdekében hozzák létre. A közhatalom tehát nem önálló érték, hanem bizalmi megbízatás (*fiduciary power*), amelyet a társadalom ruház a kormányzatra saját érdekeinek képviselete céljából. Ebből következően a közhivatal viselője nem tulajdonosa, hanem csupán kezelője a ráruházott hatalomnak; azt kizárólag a közösség javára, a törvények keretei között és a közbizalomnak megfelelően gyakorolhatja. Amennyiben a kormányzat vagy annak tisztségviselői e bizalmat megszegik, és a rájuk bízott jogosítványokat önkényesen vagy saját hasznukra használják fel, megsértik a társadalmi szerződést, ezáltal pedig elveszítik politikai legitimitásukat. Locke gondolatmenetében az elszámoltathatóság tehát nem pusztán intézményi garancia, hanem a közhatalom természetéből fakadó erkölcsi követelmény. A korrupció ebből a szempontból nem egyszerűen jogellenes vagy etikátlan magatartás, hanem a közhatalommal való bizalommal ellentétes visszaélés, amely a politikai közösség alapját képező konszenzust sérti. Locke ezen elmélete jelentős hatást gyakorolt a későbbi liberális alkotmányfejlődésre, különösen az amerikai alkotmányosságra, valamint a modern közjogi felelősség és az állami elszámoltathatóság intézményrendszerének kialakulására. A mai korrupcióellenes szabályozások mögött meghúzódó *„public trust"* elve végső soron ugyanezen locke-i gondolat továbbélésének tekinthető.[29]

Immanuel Kant természetjogi és erkölcsfilozófiai gondolkodásában a közhatalom legitimitása már nem elsősorban a közjó klasszikus fogalmából, hanem az autonóm erkölcsi személyiség tiszteletéből és az egyetemes erkölcsi törvényből vezethető le. A kötelességetika központi tétele szerint az erkölcsös cselekvés nem annak következményeitől vagy hasznosságától függ, hanem attól, hogy megfelel-e a kategorikus imperatívusz követelményeinek. Ennek egyik legismertebb megfogalmazása szerint az embert mindig önmagában vett célként, soha nem pusztán eszközként kell kezelni.[30] A korrupció ebből a szempontból nem

29 *Locke, John*: Értekezés a polgári kormányzatról (Második értekezés). Ford. *Endreffy Zoltán*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1986, különösen IX. fejezet (123–131. o.), XI–XIII. fejezet (151–191. o.). Vö. *Laslett, Peter,* Introduction. In: *Locke, John,* Two Treatises of Government. Cambridge University Press, Cambridge, 1988, 94–126. o.; *Waldron, Jeremy,* God, Locke, and Equality: Christian Foundations of Locke's Political Thought. Cambridge University Press, Cambridge, 2002, 135–167. o. https://doi.org/10.1017/CBO9780511613920

30 *Kant, Immanuel*, Az erkölcsök metafizikájának alapvetése. Ford. *Berényi Gábor*, Gondolat Kiadó, Budapest, 1991, 59–68. o.

csupán jogellenes vagy társadalmilag káros magatartás, hanem azért is erkölcstelen, mert a közhatalmat magánérdek szolgálatába állítja, ezáltal a polgárokat saját céljainak eszközévé teszi. Mivel egy ilyen magatartás nem lenne következetesen univerzalizálható – hiszen a közbizalom teljes összeomlásához vezetne –, a korrupció Kant etikája szerint összeegyeztethetetlen az erkölcsi törvénnyel. A közhivatal viselőjének elsődleges kötelessége ezért nem a személyes előnyök maximalizálása, hanem a jog uralmának és a közbizalomnak a fenntartása, ami a modern jogállami elszámoltathatóság egyik filozófiai alapjának tekinthető.[31]

2.3. A klasszikus szociológia: korrupció mint intézményi és társadalmi probléma

A 19. sz. végére a jog- és államelmélet korábbi fókuszai fokozatosan eltolódtak. Itt már nem az volt a kérdés, hogy milyen legyen az ideális állam, mint a természetjog esetében, hanem a klasszikus szociológia azt vizsgálta, hogy hogyan működik a társadalom és az állam a gyakorlatban. Így maga a korrupció értelmezése is átalakult: erkölcsi vétségből társadalmi és intézményi jelenséggé vált. A szociológia alapvető szemléletmódja nem a normák jelentőségének megerősítését (vagy cáfolatát) tűzi ki célul, hanem azok társadalmi működését kívánja feltárni. Ez a szemléletváltás egyúttal módszertani fordulatot is jelentett: a deduktív, filozófiai megközelítést fokozatosan felváltották az empirikus megfigyelésekre, történeti összehasonlításokra és társadalmi tények elemzésére épülő kutatások. A jog és az állam immár nem csupán normatív konstrukcióként, hanem olyan társadalmi intézményként jelent meg, amelyet gazdasági, kulturális, politikai és vallási folyamatok egyaránt alakítanak.[32] Ennek megfelelően a korrupció sem kizárólag az egyén erkölcsi fogyatékosságaként volt értelmezhető, hanem olyan strukturális jelenségként, amely az intézményi működésből, a hatalomgyakorlás sajátosságaiból és a társadalmi normák állapotából egyaránt levezethető. A klasszikus szociológia ezzel lényegében megteremtette a modern korrupciókutatás elméleti alapjait, amely napjainkban is egyszerre vizsgálja a korrupció jogi, politikai, gazdasági és társadalmi dimenzióit. Mivel a jelen tanulmány keretei nem teszik lehetővé a szociológiai megközelítés teljeskörű vizsgálatát, ezért három eklatáns szociológus szerző, Max Weber, Émile Durkheim, és Rudolf von Jhering munkásságát fogom kiemelni.

Jhering megközelítése a jog társadalmi célját teszi a középpontba. Véleménye szerint a jog nem öncélú normarendszer, hanem társadalmi érdekeket szolgáló intézmény. A jog célja (Der Zweck im Recht) a közösség működésének biztosítása, így

31 Uő: Az erkölcsök metafizikája. Ford. *Tengelyi László*, Gondolat Kiadó, Budapest, 1991, 171–188. o.; *Höffe, Otfried,* Immanuel Kant. Ford. *Tatár György*. Osiris Kiadó, Budapest, 2001, 186–201. o.

32 *Deflem, Mathieu*, Sociological Theories of Law, in: *Clark, David S. (ed.)*, Encyclopedia of Law and Society: American and Global Perspectives, Thousand Oaks, CA. Sage Publications, 2007. 1411-1413. o.

csak akkor képes betölteni funkcióját, ha ténylegesen is érvényesül. Jhering szerint a társadalmi élet célja a jogért való folyamatos küzdelem (Kampf ums Recht), amely tulajdonképpen a békéért mint végső célért folytatott harc. Ám amíg a jog végső célja (az igazságos társadalom kialakítása) meg nem valósul, addig folyamatos küzdelmet kell ezért folytatni. Jóllehet, sok ember él relatív békében és gondtalanul, és a joggal is csak nagyon lazán kapcsolódnak, de ez szerinte egy illúzió, mivel a széles embertömegeknek nap mint nap küzdeniük kell az alapvető jogaik érvényesítéséért is, nemhogy a társadalom működőképes keretek közé szorításáért.[33] Jhering fő tétele ezért, hogy a jog az igazságtalansággal szembeni küzdelemben testesül meg, amely a közösség, azaz minden ember elemi érdeke és egyben kötelessége is.[34] Az ember élete nem pusztán a fizikai javak megszerzésére, megtartására és azok védelmére korlátozódik, hanem az erkölcsi, morális tisztaságot is meg kell teremteni és fenn kell tartani. Jhering véleménye egyben az is, hogy a tulajdon megszerzésének eszköze az értékteremtő munka, amelybe az is beletartozik, hogy az utódokra átöröklődjenek az elődök megszerzett javai. Ezáltal elítéli a könnyű és gyors haszonszerzésre irányuló törekvéseket, és így a puszta materializmust és a kapitalizmust is.[35] A társadalom rendbetételének fő eszközét a jogérzetben (Rechtsgefühl) és a jogtudatban (Rechsbewusstsein) látta. Ennek érdekében az egyéni jogérzetet kell erősíteni, és a társadalomban a hibás, hátrányos jogintézményeket leépíteni, valamint a jogi eljárásrendet a lehető legjobban tökéletesíteni, a bíróságokat, kormányhivatalokat, stb. fejleszteni.[36] Az egyéni jogtudat az a láng, amely az egész rendszert „hevíti", ennek hiányában semmilyen előrelépés nem tehető. Szerinte, mint ahogy a római jog esetében is, egy bűncselekményt nem lehet pusztán pénzbírsággal kiegyenlítettnek venni, hanem a büntetésnek olyannak kell lennie, hogy a társadalom sértett jogérzetét kompenzálja.

Max Weber munkássága a modern állam- és jogszociológia egyik legmeghatározóbb kiindulópontja, mivel elsőként tett kísérletet arra, hogy rendszerszerűen írja le a politikai uralom társadalmi működését és legitimációját. Weber érdeklődésének középpontjában továbbra is a legitim hatalom állt, azonban ezt már nem természetjogi vagy teológiai kategóriák segítségével magyarázta, hanem empirikus társadalmi jelenségként vizsgálta. Arra kereste a választ, hogy milyen okokból fogadják el az emberek a fennálló uralmat jogosnak, illetve milyen intézményi feltételek biztosítják annak hosszú távú stabilitását.[37] A hangsúly ezzel

33 *Jhering, Rudolf von*: The Struggle for Law. Second Edition (ford. John J. Lalor). Callaghan and Company, Chicago, 1915. 1-21. pp.
34 Uo. 30.
35 Uo. 57.
36 Uo. 106-108.
37 *Weber, Max*, Gazdaság és társadalom. A megértő szociológia alapvonalai I. Ford. Erdélyi Ágnes. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1987, 211–216. o. [a továbbiakban: Weber, GTI.]

fokozatosan áthelyeződött az állam erkölcsi igazolásáról a hatalom gyakorlásának szervezeti és társadalmi feltételeire.

Weber legismertebb tipológiája szerint a legitim uralom három ideáltípusa különíthető el: a tradicionális, a karizmatikus és a legális-racionális uralom.[38] A tradicionális uralom a történelmileg kialakult szokásokból és hagyományokból meríti legitimitását, a karizmatikus uralom egy rendkívüli képességekkel felruházott vezető személyes tekintélyére épül, míg a modern állam alapját jelentő legális-racionális uralom esetében az engedelmesség tárgya már maga a jogrend és az annak alapján működő hivatal. A nyugati államfejlődés egyik meghatározó sajátosságát Weber éppen abban látta, hogy a személyes függőségi viszonyokat fokozatosan felváltotta a jogilag szabályozott, személytelen közigazgatás.[39] A korrupció értelmezésében különösen fontos Weber patrimoniális uralomról alkotott elmélete. Patrimoniális berendezkedés esetén a közhatalom és a magánhatalom még nem különül el egymástól: a hivatalok az uralkodó személyes rendelkezése alatt állnak, a tisztségek betöltését a személyes hűség határozza meg, a közvagyon és a magánvagyon közötti határ pedig elmosódik.[40] A hivatalviselő lojalitása ilyenkor elsősorban az uralkodó személyének szól, nem pedig egy absztrakt jogrendnek. Az ilyen szervezeti logika kedvez a klientelizmusnak, a nepotizmusnak és a különféle patrónus–kliens kapcsolatok kialakulásának, vagyis azoknak a jelenségeknek, amelyeket a modern korrupciókutatás a korrupció tipikus formáiként tart számon.

Ezzel szemben a modern bürokrácia Weber szerint éppen azért alakult ki, hogy kizárja a személyes önkényt a közhatalom gyakorlásából. A bürokratikus szervezet működését előre meghatározott jogszabályok, pontos hatáskörök, írásbeli ügyintézés, szakmai kompetencia és hivatásos köztisztviselői kar biztosítja. A hivatal a tisztségviselőtől elválik: nem annak tulajdona, hanem olyan közjogi intézmény, amelynek működése személytől független.[41] A köztisztviselő fizetésért dolgozik, előmenetele szabályozott, döntéseit pedig jogi normákhoz köteles igazítani. Weber ezt a folyamatot a társadalmi racionalizáció egyik legfontosabb eredményének tekintette, amely nélkül a modern állam és a kapitalista gazdaság sem működhetne stabilan.[42] Ebből következően Weber gondolkodásában a korrupció nem elsősorban erkölcsi kategória, hanem a bürokratikus racionalitás zavara. Ott jelenik meg, ahol a hivatalos szabályokat informális kapcsolatok,

38 Weber, GTI. 217–244. o.; *Weber, Max*, Politika mint hivatás. In: A tudomány és a politika mint hivatás. Ford. *Józsa Péter*. Kossuth Kiadó, Budapest, 1995, 81–87. o.

39 Weber, GTI. 245–254. o.

40 Uo. 278–292. o. (A patrimoniális uralom jellemzői).

41 Uo. 292–314. o.; *Mommsen, Wolfgang J.*, Max Weber and German Politics 1890–1920. University of Chicago Press, Chicago, 1984, 55–74. o.

42 *Weber, Max*, A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme. Ford. *Józsa Péter*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2020, 37–65. o.

családi kötelékek, gazdasági érdekek vagy politikai lojalitások írják felül. A korrupció tehát nem egyszerűen egyéni bűn, hanem annak a jele, hogy a közigazgatás működésében ismét patrimoniális elemek kezdenek érvényesülni. A hivatal ekkor elveszíti személytelenségét, és ismét a magánérdekek eszközévé válik. Weber ezzel tulajdonképpen olyan intézményi korrupciófogalmat alkotott, amely a mai korrupciókutatásban is meghatározó jelentőségű.[43]

Amennyiben Max Weber a korrupció jelenségét elsősorban a közhatalom racionalizációjának és a bürokratikus működés torzulásának oldaláról közelítette meg, úgy Émile Durkheim munkásságában a hangsúly a társadalom erkölcsi integrációjára helyeződik. Durkheim szociológiájának központi tétele szerint a társadalom nem egyszerűen az egyének összessége, hanem önálló valósággal rendelkező erkölcsi közösség (*communauté morale*), amely saját normákat, értékeket és kollektív tudatot (*conscience collective*) hoz létre.[44] A jog ebben a felfogásban nem önálló normarendszerként jelenik meg, hanem a társadalomban uralkodó erkölcsi állapot egyik legfontosabb kifejeződéseként. Másként fogalmazva: egy adott korszak joga mindig annak a közösségnek az erkölcsi szerkezetét tükrözi, amelyben létrejött. Durkheim egyik legismertebb megállapítása szerint a társadalom fejlődése során a mechanikus szolidaritást fokozatosan felváltja az organikus szolidaritás.[45] Az egyszerűbb közösségek kohézióját még az egységes vallási és erkölcsi meggyőződés biztosítja, míg a modern társadalmakban a munkamegosztás, az intézmények differenciálódása és a kölcsönös függőségi viszonyok válnak az együttélés alapjává. Ezzel párhuzamosan a jog funkciója is átalakul: a represszív jellegű szankciókat egyre inkább felváltják a restitutív, vagyis a társadalmi együttműködés helyreállítására irányuló jogintézmények.[46] A korrupció ebből a nézőpontból nem elsősorban valamely büntetőjogi tényállás megvalósítása, hanem a társadalmi szolidaritás meggyengülésének egyik tünete. Amikor a közfeladatot ellátó személy saját érdekeit a közösség érdekei elé helyezi, valójában megsérti azt az erkölcsi bizalmat, amelyre a modern munkamegosztáson alapuló társadalom épül. A közszolgálat legitimitása ugyanis csak addig tartható fenn, amíg a társadalom tagjai feltételezik, hogy a közhatalom gyakorlása a közérdek szolgálatában történik. A korrupció e bizalom megbomlását idézi elő, amelynek következménye nem kizárólag az adott jogszabály megsértése, hanem a közintézmények tekintélyének fokozatos eróziója is.

43 *Rose-Ackerman, Susan –Palifka, Bonnie J.*, Corruption and Government: Causes, Consequences, and Reform. Cambridge University Press, Cambridge, 2016, 33–42. o. https://doi.org/10.1017/CBO9781139962933; *Lambsdorff, Johann Graf*, The Institutional Economics of Corruption and Reform. Cambridge University Press, Cambridge, 2007, 17–30. o. https://doi.org/10.1017/CBO9780511492617

44 *Durkheim, Émile*, A szociológia módszertani szabályai. Ford. *Csordás Gábor*. Osiris Kiadó, Budapest, 2000, 31–54. o.

45 *Durkheim, Émile*, A társadalmi munkamegosztásról. Ford. *Csordás Gábor*. Osiris Kiadó, Budapest, 2001, 85–124. o.

46 Uo. 126-170.o.

Ezzel összefüggésben különös jelentőséget kap Durkheim anómia-elmélete. Az *anómia* olyan társadalmi állapotot jelöl, amelyben a közös normák elveszítik szabályozó erejüket, illetve a társadalom már nem képes világos erkölcsi iránymutatást adni tagjai számára.[47] A gyors gazdasági és társadalmi változások következtében kialakuló normanélküliség növeli az egyéni érdekérvényesítés szerepét, miközben gyengülnek azok a közösségi kötöttségek, amelyek korábban korlátot szabtak az önérdek érvényesítésének. Bár Durkheim elsősorban az öngyilkosság, a bűnözés és a társadalmi dezintegráció összefüggéseit vizsgálta, megállapításai a korrupció jelenségére is alkalmazhatók. Az intézményi korrupció ugyanis sok esetben éppen annak következménye, hogy a hivatalos normák elveszítik erkölcsi tekintélyüket, és helyüket informális kapcsolatok, személyes lojalitások vagy gazdasági érdekek veszik át. Durkheim vallásszociológiai munkássága tovább árnyalja ezt a képet. *A vallási élet elemi formái* című művében amellett érvel, hogy a vallás elsődleges funkciója nem metafizikai igazságok közvetítése, hanem a közösség erkölcsi egységének megteremtése és fenntartása.[48] A vallási normák ezért társadalmi normák is egyben; megsértésük nem pusztán egyéni cselekedet, hanem a közösség integritását érintő kérdés. Ebből következően a korrupció sem kizárólag jogellenes magatartásként értelmezhető, hanem olyan cselekményként, amely gyengíti a közösség kohézióját és a kollektív erkölcsi tudatot. A közbizalom elvesztése ebben az értelemben nem más, mint a társadalmi szolidaritás megbomlásának egyik leglátványosabb megnyilvánulása.

A modern korrupciókutatás számos eleme visszavezethető ezekre a durkheimi felismerésekre. A nemzetközi szakirodalomban egyre nagyobb hangsúlyt kap az intézményekbe vetett bizalom, a társadalmi tőke (*social capital*) és a közös normák szerepe, amelyek hiánya jelentősen növeli a korrupció kialakulásának valószínűségét.[49] E megközelítés szerint a korrupció visszaszorítása nem érhető el kizárólag büntetőjogi eszközökkel vagy szigorúbb állami ellenőrzéssel. Tartós eredmény csak akkor várható, ha a jogi szabályozás mögött megfelelő erkölcsi legitimáció és társadalmi bizalom is kialakul. Ebben az értelemben Durkheim gondolatai napjainkban is időszerűek: a jog hatékonysága végső soron attól függ, hogy a társadalom tagjai mennyiben tekintik sajátjuknak az általa közvetített normákat.

47 *Durkheim, Émile*, Az öngyilkosság. Ford. *Biczó Gábor*. Osiris Kiadó, Budapest, 2000, 247–276. o.

48 *Durkheim, Émile*, A vallási élet elemi formái. Ford. Vargyas Zoltán. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2003, 51–78., 367–390. o.

49 *Putnam, Robert D.*, Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy. Princeton University Press, Princeton, 1993, 163–185. o.; *Rothstein, Bo –Varraich, Aiysha*: Making Sense of Corruption. Cambridge University Press, Cambridge, 2017, 52–74. o. https://doi.org/10.1017/9781316681596

3. Jelenkori sajátosságok

3.1. A korrupció gyakorlata az újkorban

Mint az a fentebb írtakból is megállapítható, a korrupció fogalma, illetve a társadalmak korrupciós szintje, gyakorlatai az idők során széles spektrumon váltakoztak. A kora újkori Európában például elfogadott volt a patronázs és a kliensrendszerek működése, illetve bizonyos körökben a nepotizmus, amelyeket azért toleráltak ezek a társadalmak, mert az a személyes hűségre, és a feudalizmus rendszeréből már ismerős úr-szolga viszonyra épültek. Mindazonáltal ezen rendszerekkel nagyon könnyű volt visszaélni, és tiltott anyagi előnyökre szert tenni. A kliensrendszerek közti (vagy a rendszereken belüli) belviszály igen gyakran az adott politikus vagy gazdasági szereplő anyagi és erkölcsi bukásához vezetett, amelyet az ilyenkor elkerülhetetlenül kipattanó korrupciós vádak és perek, jogviták segítettek elő.[50] Egy másik gyakori korrupciós eljárásnak számított, hogy az illető a politikai, társadalmi hivatalából járó jövedelmeit a családja vagy a közvetlen környezete gazdagodására fordítja (pl. arisztokrácia, nagyiparosok, stb.)[51] Ez a fajta visszaélés is elkendőzhető, illetve megbocsátható volt bizonyos esetekben, amikor a magánérdek „felülírta" a közérdeket, de amikor tettenérték a korrupt személyt, az általában a politikai státusz, a vagyon és a becsület elvesztését vonta maga után, mint pl. a sikeres 18.sz-i angol politikus, Walpole esetében, aki a több mint 21 éves parlamenti mandátuma és a kiépített óriási klienshálózat ellenére végül kegyvesztett lett.[52] Mindenesesetre az, hogy sikerre vezettek-e a korrupciós vádak, vagy nem, mindenkor a politikai és össztársadalmi akarat függvénye volt, nem pedig az egyes konkrét jogi érveké.[53]

Ahogyan a felvilágosodás és a forradalmi szabadságeszme terjedni kezdett a nyugati féltekén, úgy kezdtek az emberek egyre inkább elfordulni a (nyílt) korrupciótól, a vesztegetéstől és az ajándékok elfogadásától, mivel a korrupt viselkedés nem felelt meg a modern szabadságeszményeknek, illetve morálisan, jogilag érezhetően negatív visszacsatolásokkal járt (a középkorral és kora újkorral szemben, ahol elfogadott, sőt egyenesen elvárt volt). Az 1900-as évek elején az ír forradalmi párt, a Sinn Féin például úgy szerzett magának kiemelkedően sok követőt, hogy hangosan azzal kampányoltak, ők nem korruptak, csak becsületes úton kívánnak kormányozni, és elutasítják a korrupt patronázsrendszert. Ezáltal az addig kormányzó, angolhű Ír Parlamenti Párt körül elfogyott

50 *Engels, Jens Ivo*, A korrupció története. A korai újkortól a 20. századig. Corvina, Budapest, 2016. passim.
51 Ennek a témának a különböző megnyilvánulásait a populáris kultúrában is lépten-nyomon láthatjuk (pl. Birmingham bandája, Guinness család c. sorozatok).
52 *Engels* i. m. 45, 51. o.
53 Uo. 75. o.

a levegő, és a korrupciós vádak miatt végül elbuktak. Ez vezetett többek között a *Home Rule* (Írország önrendelkezési jogának) deklarálásához és végül a húsvéti felkeléshez is.[54]

Ez a felfogásbeli változás azonban önmagában nem jelentette azt, hogy a korrupt hatalmi technikák teljesen eltűntek volna, csak átalakultak. A 19-20. sz. fordulóján (1870-1920-as évek) Spanyolországban az ún. kacikák uralmát élték, vagyis a helyi magisztrátusok, nemesek, iparosok, papok, stb. lettek a politika meghatározó alakjai, akik a háttérből irányították a folyamatokat. A király által kinevezett kormány reális döntési jogkörökkel nem nagyon bírt, ráadásul a kacikák egyfajta „váltógazdaságot" hoztak létre, ahol a konzervatív és a liberális párt ciklusonként váltotta egymást, így a választási eredményeket is a befolyásos személyek akaratához igazították. A társadalom mobilizálását és a választók meggyőzését, a gazdaság irányítását mind a kacikák felügyelték.[55] Hasonló rendszer alakult ki Olaszországban, ahol a risorgimento után a királypárti nemesség a progresszív-liberális rendszer építésébe csatornázta a vagyonát és politikai potenciálját. Az olasz nemesek klientelizmussal, vesztegetéssel, a választók befolyásolásával (pl. alkalmazottak kirúgással fenyegetése, szavazatok megvásárlása), és általánosságban véve hatalmi befolyással éltek, ami azt mutatja, hogy a régi elit is képessé válhat egy új politikai környezetben vezető pozíciók elérésére. A spanyol váltógazdasággal szemben itt egyetlen politikai irány megerősítésén fáradoztak, és az ellenzék meggyőzésén, hogy kövessék ők is a „jó" irányt, mely gyakorlatnak az informális elnevezése transformismo volt. A transformismo egy ideig jól működött, utána az 1920-as években megjelenő új, totalitárius ideológiák hatására („vörös évek", Mussolini) felőrlődött. A 19.sz-i Franciaországon a radikális patronázs időszakát élték, azon belül is I. és III. Napóleon uralkodása alatt a bonapartista mozgalom zászlaja alatt történtek különféle megvesztegetések, állami pénzek átjátszása a helyi szervezetekhez, szövetkezetekhez – mindez a „cél szentesíti az eszközt" filozófiája és a nép bonapartistákhoz való hűségének megnyerése érdekében. A modern (20. századi) politikai elvek, mint az általános és titkos választójog, illetve az írott, pozitív jog egyeduralkodó szerepe miatt a korrupció ezen formái, tehát a nyilvánvaló megvesztegetés és a szavazatok megvásárlása, háttérbe szorultak. A politikai pártok egyre inkább professzionális szervezetekké váltak, ahol a személyes hűség és ismeretség helyét átvette a párt ideológiájához való hűség, maguk a szereplők cserélhetők lettek.[56]

A két világháború közötti időszakban – részben pont a korrupció megfékezésének ígéretével – számos diktatúra jött létre Európában (német nácizmus, olasz fasizmus, szovjet kommunizmus, Spanyolországban a Miguel Primo de Rivera

54 *Engels* i.m. 84-85. o.
55 Uo. 112-115. o.
56 Uo. 116-125. o.

és később Franco nevével fémjelzett rendszer, Portugáliában az Estado Novo, stb.). Ezek közös jellemvonása, hogy bár elszámoltatást, törvényességet és átlátható körülményeket ígértek, illetve a közérdek megerősítését a magánérdekkel szemben, a valóságban azonban kiterjedt patronázshálózatokat tartottak fenn. Az állami hivatalokat a megbízható, elvhű emberekkel töltötték fel, akik azokat az intézkedéseket hozták meg, amelyeket tőlük az állam elvárt. Ez azonban még mindig nem volt elég arra, hogy a magánvagyont és a magánérdekeket háttérbe szorítsa (a Szovejtunió esetében sem: így alakulhatott ki az ún. nómeklatúra), a jobbodali rezsimeken belül azonban voltak nyíltan a meggazdagodás reményében politizáló emberek – erre példa a Hitler-rendszer egyik minisztere, Christian Weber, akit a führer magánúton elítélt, de hivatalos körökben megvédett.[57] Végül a korrupció úgy csökkent tartósan a II. világháború utáni Európában, hogy a legalizmus és a nemzetközi szerződések, szervezetek szerepének felértékelődésével – mint az Európai Szén-és Acélközösség, illetve az Európai Gazdasági Közösség (EGK) – a korrupciót megkönnyítő, zárt, nacionalista döntéshozatali eljárások helyett a szupranacionális, átlátható döntéshozatal vált követendő példává. Ez megkönnyítette a különböző államok és szervezetek közti kooperációt, és a korrupcióellenes szabályok betartatását is.[58]

3.2. Modern korrupcióellenes elméletek és jogi megoldások

A természetjogi gondolkodás és a klasszikus szociológia korrupciófelfogásának áttekintése után indokolt megvizsgálni, hogy a 20-21. század jogtudománya milyen új válaszokat adott ugyanarra a problémára. A 20. század második felétől a korrupció kutatásában új szemlélet bontakozott ki, amely jelentős mértékben eltávolodott a korábbi természetjogi és klasszikus szociológiai megközelítésektől. Míg a korábbi szerzők elsősorban azt vizsgálták, hogy a korrupció milyen erkölcsi vagy társadalmi okokból jön létre, addig a modern korrupciókutatás figyelme egyre inkább az állami intézmények működésére, a közhatalom gyakorlásának szervezeti kereteire és a közpolitikai döntéshozatal átláthatóságára irányult. A korrupció ennek megfelelően már nem csupán egyéni visszaélésként vagy erkölcsi fogyatékosságként jelenik meg, hanem olyan intézményi működési zavarként, amely a közbizalom megrendüléséhez, a gazdasági verseny torzulásához és végső soron a jogállamiság gyengüléséhez vezet. A hangsúly tehát fokozatosan

57 Uo. 156. o.

58 *Kaelble, Hartmut.*. A Social History of Europe 1945-2000. Recovery and Transformation after Two World Wars. Berghahn Books. New York, Oxford 2013. passim.; *Ziegler Tamás Dezső*: Integration and Disintegration. In: *Simon Zoltán – Ziegler Tamás Dezső (szerk.*), European Politics, Crises, Fears and Debates. L' Harmattan, Paris, 2022. 34-48. o.

áthelyeződött az egyes elkövetők felelősségéről a korrupciót lehetővé tevő szervezeti és társadalmi feltételek elemzésére.[59]

E szemléletváltás szorosan összefüggött a globalizáció, a nemzetközi kereskedelem és a modern közigazgatási rendszerek fejlődésével. Az állam gazdasági szerepének növekedése, a közbeszerzések, a multinacionális vállalatok megjelenése, valamint a határokon átnyúló pénzügyi tranzakciók következtében a korrupció is egyre összetettebb formákat öltött. A klasszikus hivatali vesztegetés mellett előtérbe kerültek azok a jelenségek, amelyek ugyan gyakran nem illeszkednek a büntetőjog hagyományos tényállásaihoz, mégis alkalmasak a közhatalom magánérdekű befolyásolására. A modern szakirodalom ezért a korrupció fogalmát egyre inkább a rábízott közhatalommal vagy közbizalommal való visszaélésként értelmezi, függetlenül attól, hogy az adott magatartás minden esetben büntetőjogi felelősséget von-e maga után.[60]

Ezzel párhuzamosan a korrupció elleni fellépés célja is átalakult. Míg a korábbi jogpolitikai megközelítések elsősorban a jogsértések utólagos szankcionálására épültek, a korszerű integritásszemlélet már a korrupció kialakulását lehetővé tevő intézményi kockázatok megelőzésére helyezi a hangsúlyt. Az átláthatóság, az összeférhetetlenségi szabályok, a közbeszerzési kontroll, a vagyonnyilatkozati rendszerek vagy éppen a jogellenesen szerzett vagyon visszaszerzésére irányuló intézkedések valamennyien azt a célt szolgálják, hogy a közérdek elsőbbsége ne csupán erkölcsi követelmény, hanem a közhatalom gyakorlását meghatározó intézményi alapelv legyen. E ponton a modern korrupcióellenes szabályozás bizonyos értelemben visszakapcsolódik a természetjogi gondolkodás alapvető felismeréséhez: a közhatalom legitimációja végső soron ma is attól függ, hogy gyakorlása a közjót vagy a magánérdeket szolgálja.

A korrupciónak nincs egyetlen, általánosan elfogadott definíciója, de a modern közbeszédben a korrupció alatt általánosságban a politikai korrupciót értjük. A *politikai korrupció* valaki politikai vagy hivatali pozíciójának törvénytelen, etikátlan és jogosulatlan kihasználása személyes haszonszerzés vagy előny érdekében.[61] A politikai szó a definícióban a közügyekre utal, tehát a politikai korrupció a korrupció azon fajtája, amelyet a közhivatalt ellátó személyek az állam vagy valamely alrendszere ellen követnek el személyes vagy privát haszonszerzés céljából. Számtalan megnyilvánulási formája létezik, mint amilyen a csalás, sikkasztás, közpénzek eltulajdonítása, nepotizmus, favoritizmus, és a megvesztegetés,

59 *Rose-Ackerman – Palifka* i.m. 1–31. o.; *Kaufmann, Daniel*, Myths and Realities of Governance and Corruption. In: Global Competitiveness Report 2005–2006. World Economic Forum, Geneva, 2005, 81–98. o.

60 *Transparency International*, The Anti-Corruption Glossary. Berlin, 2019, 10–12. o.; *Organisation for Economic Co-operation and Development*, OECD Recommendation on Public Integrity. Paris, 2017, 13–22. o.

61 *Gyekye, Kwame*, Tradition and Modernity: Philosophical Reflections on the African Experience (Oxford: University Press, 1997), 194. o.

vagy annak elfogadása.[62] A korrupció természetesen nemcsak politikai természetű lehet, hanem magántermészetű, vagy cégek közti (pl. a már említett bírák megvesztegetése, orvosoknál a hálapénz, vagy a vállalati szektorban bizonyos gazdaságtorzító megállapodások, mint a kartellek.) Viszont az ún. *grand corruption*, a szisztematikus korrupció mindig az állami szereplőktől indul ki, és végül egyre kiterjedtebb „holdudvart", klientúrákat, strómanokat, oligarchákat, ügynököket hoz létre és működtet, amelyek hosszú távon megfojthatják az adott állam működését, vagy előkészíthetik az állam foglyul ejtését (*state capture*). Az ENSZ definíciója szerint, „A »grand corruption« (nagymértékű korrupció) kifejezés a kormányzat legmagasabb szintjeit átható korrupció leírására szolgál, amely súlyos hatalommal való visszaélésekhez vezet. Ezt gyorsan követi a jogállamiság, a gazdasági stabilitás és a jó kormányzásba vetett bizalom széles körű eróziója. Néha »az állam foglyul ejtésének« (state capture) is nevezik, ami azt jelenti, hogy külső érdekek illegálisan torzítják a politikai rendszer legfelsőbb szintjeit a magáncélok érdekében."[63] A magyar Btk. a XXVII. fejezetében tárgyalja az ún. korrupciós bűncselekményeket, amelyek általában a vesztegetés vagy a vesztegetés elfogadásának különböző változatai. Ezeket a bűncselekményeket a *jogtalan előny* fogalma kapcsolja össze egymással.[64]

A korrupció elméletének különböző eklatánsabb modelljei a principal–agent modell, a collective action theory és az ún. state capture elmélete. Az első esetében arról van szó, hogy a korrupció kialakulását három alapvető tényező együttes fennállása segíti elő: a döntési monopólium, a széles mérlegelési jogkör és az elszámoltathatóság hiánya. *Robert Klitgaard* klasszikus modellje szerint minél nagyobb egy közhatalmat gyakorló személy vagy szerv döntési autonómiája, miközben tevékenysége felett gyenge az ellenőrzés, annál nagyobb valószínűséggel jelenik meg a korrupció.[65] A modell eredetileg a közigazgatás és a fejlődő országok állami intézményeinek vizsgálatából született, azonban mára a közbeszerzések, engedélyezési eljárások, önkormányzati döntéshozatal vagy akár az egészségügyi igazgatás elemzésének is alapvető elméleti keretévé vált. A korrupció ebben a felfogásban elsősorban intézményi ösztönzők következménye, vagyis nem feltétlenül az egyéni erkölcsi hiányosságokból, hanem a rosszul kialakított szervezeti struktúrákból ered.

A *principal–agent* modell ugyanakkor nem képes teljes körű magyarázatot adni azokra a társadalmakra, ahol a korrupció már nem kivételes jelenségként, hanem szinte általános társadalmi gyakorlattá válik. Erre a problémára kíván

62 Uo. 196. o.

63 *United Nations*, Handbook on Practical Anticorruption Methods for Prosecutors and Investigators. Vienna, September 2004. 23. o.

64 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről, XXVII. fejezet.

65 *Klitgaard, Robert*, Controlling Corruption. University of California Press, Berkeley-Los Angeles, 1988, 75–90. o.

választ adni a collective action megközelítés, amely szerint a korrupció bizonyos körülmények között informális társadalmi intézménnyé alakul.[66] Ilyen esetekben az egyes szereplők abból indulnak ki, hogy a szabályokat mások sem tartják be, ezért a jogkövető magatartás számukra versenyhátrányt jelentene. A korrupció így önfenntartó mechanizmussá válik: nem azért marad fenn, mert minden szereplő erkölcstelen volna, hanem mert a kölcsönös bizalom hiánya miatt senki sem érdekelt abban, hogy elsőként térjen vissza a jogszerű működéshez. A jelenség különösen jól megfigyelhető olyan klientelista rendszerekben, ahol a személyes kapcsolatok, a patronázs és az informális hálózatok hosszabb időn keresztül felülírják a formális jogi szabályokat. A magyar jogszociológiai irodalomban ez a jelenség a társadalmi normák és az informális intézmények szerepének vizsgálatával is összekapcsolható.[67]

A harmadik, napjainkban egyre gyakrabban hivatkozott modell az ún. *state capture*, amelyet magyarul leginkább az állam foglyul ejtése vagy az állami döntéshozatal magánérdekű befolyásolása kifejezéssel fordíthatunk.[68] E megközelítés már túlmutat az egyedi vesztegetési ügyeken, és arra a helyzetre utal, amikor meghatározó gazdasági vagy politikai érdekcsoportok nem csupán egy-egy közigazgatási döntést igyekeznek befolyásolni, hanem magát a jogalkotást, a szabályozási környezetet vagy az állami intézményrendszer működését alakítják saját érdekeik szerint. A történeti előzmények között említhető a spanyol *caciquismo* rendszere (kacikarendszer), ahol a helyi politikai és gazdasági elit tartós klientúrahálózatokon keresztül gyakorolt meghatározó befolyást a közigazgatásra és a választásokra. Hasonló jelenségek figyelhetők meg a posztszocialista térség egyes államaiban is, ahol a privatizáció, a pártfinanszírozás és az állami gazdaságpolitika összefonódása kedvezett a politikai és gazdasági elit kölcsönös függőségi viszonyainak kialakulásához. A korrupció ebben a megközelítésben már nem elszigetelt jogsértések sorozata, hanem a közhatalom és a magánérdek strukturális összekapcsolódása.

A modern korrupciókutatás egyik legfontosabb felismerése éppen az, hogy a korrupció súlypontja fokozatosan eltolódott a közvetlen elkövetőktől a korrupcióból tartós gazdasági előnyt szerző szereplők felé. Míg a hagyományos büntetőjogi szemlélet elsősorban a vesztegetést elfogadó hivatalos személy

66 *Rothstein, Bo*, The Quality of Government: Corruption, Social Trust and Inequality in International Perspective. University of Chicago Press, Chicago, 2011, 97–121. https://doi.org/10.7208/chicago/9780226729589.001.0001; *Rothstein, Bo – Persson, Anna,* Why Anti-Corruption Reforms Fail: Systemic Corruption as a Collective Action Problem. Governance, 26. évf. (2013) 3. sz., 449–471. o. https://doi.org/10.1111/j.1468-0491.2012.01604.x

67 *Pokol Béla*, A jog társadalomelmélete. Századvég Kiadó, Budapest, 2001, 112–128. o.; *Angelusz Róbert – Tardos Róbert,* Hálózatok, stílusok, struktúrák. Budapest, 1991, 43–59. o.

68 Joel S. Hellman – Geraint Jones – Daniel Kaufmann: Seize the State, Seize the Day: State Capture, Corruption and Influence in Transition. World Bank Policy Research Working Paper No. 2444, Washington D.C., 2000, 2–18.o. [A továbbiakban: Hellman et al., Seize]; https://doi.org/10.1596/1813-9450-2444

felelősségére összpontosított, addig napjainkban egyre nagyobb figyelem irányul azokra a vállalkozói, pénzügyi vagy politikai hálózatokra, amelyek a korrupció rendszeres haszonélvezőivé válnak. A jogellenes előnyök tényleges kedvezményezettjeinek feltárása, a tényleges tulajdonosi viszonyok átláthatóvá tétele, valamint a korrupcióból származó vagyon felkutatása ezért a korszerű korrupcióellenes politika meghatározó elemei közé tartozik.[69]

Ennek megfelelően a korrupció elleni fellépés eszközrendszere is jelentős átalakuláson ment keresztül. A hangsúly ma már nem kizárólag a büntetőjogi szankciókon, hanem a megelőzésen, az intézményi integritás erősítésén és az átláthatóság növelésén van. Ide sorolhatók az összeférhetetlenségi szabályok, a vagyonnyilatkozati rendszerek, a közbeszerzési eljárások fokozott ellenőrzése, a bejelentővédelmi (*whistleblower*) mechanizmusok, valamint a korrupcióból származó vagyon hatékony visszaszerzésére irányuló intézkedések. Az Európai Unió az utóbbi években különös hangsúlyt helyezett az integritásalapú közigazgatás kialakítására, amelynek részeként megerősödött az Integritás Hatóság, az Európai Ügyészség (EPPO), az OLAF, valamint a nemzetközi pénzügyi információcsere szerepe. A korszerű korrupcióellenes politika kiindulópontja ugyanis már nem pusztán az, hogy a jogsértéseket utólag szankcionálni kell, hanem az, hogy olyan intézményi környezetet szükséges kialakítani, amelyben a korrupció kialakulásának lehetősége eleve minimálisra csökken. E szemlélet bizonyos értelemben visszakapcsolódik a természetjogi gondolkodás alapfeltevéséhez is: a közhatalom legitimációja végső soron ma is attól függ, hogy működése a közjót szolgálja-e, vagy a közérdeket magánérdekeknek rendeli alá.

Az aktuális magyar korrupcióellenes fejlemények között említhető a Tisza-kormány által elfogadott új korrupcióellenes törvénycsomag, amelyet a 2026. évi XVIII. törvényben deklaráltak.[70] Ez a korrupció megelőzése és a közpénzek védelme érdekében anyagi jogi szempontból szigorította a vagyonnyilatkozat-tételi és kötelezettségvállalási rendszert, kiterjesztette a közjogi összeférhetetlenségi tényállásokat, eljárásjogi oldalon pedig exkluzív ellenőrzési és önálló bírósági jogérvényesítési hatáskörökkel ruházta fel az Integritás Hatóságot. Figyelemre méltó továbbá a Nemzeti Vagyonvisszaszerzési és Védelmi Hivatal (NVVH) felállítása, amely a tervezet szerint egy széles, részben szokatlan eljárásjogi jogosítványokkal felruházott autonóm állami „szuperhatóság", amelynek elsődleges feladata a korábbi közvagyon-vesztések, visszaélések és a jogellenes vagyongyarapodások feltárása.[71]

69 *Rose-Ackerman – Palifka* i.m. 429-50. o.; *United Nations Office on Drugs and Crime*, United Nations Convention against Corruption (UNCAC), különösen V. fejezet (Asset Recovery).

70 2026. évi XVIII. törvény az európai uniós költségvetésből származó források felhasználásának ellenőrzésével összefüggő egyes törvények módosításáról.

71 2026. évi ... törvény a Nemzeti Vagyonvisszaszerzési és Védelmi Hivatalról (tervezet). egyeztetes.kormany.hu/nvvh_törvény_norma_0622.pdf. (letöltve 2026. 06. 29. napján).

3.3 De lege ferenda megfontolások

A korrupció elleni jogi fellépés hatékonyságát illetően a nemzetközi szakirodalomban mára viszonylagos konszenzus alakult ki abban a kérdésben, hogy a hagyományos büntetőjogi eszközök önmagukban nem képesek visszaszorítani a korrupció rendszerszintű formáit. A vesztegetés egyedi eseteinek felderítése és szankcionálása továbbra is a büntető igazságszolgáltatás alapvető feladata, ugyanakkor a korszerű korrupcióellenes politika fókusza egyre inkább azokra a gazdasági és intézményi struktúrákra helyeződik át, amelyek lehetővé teszik a korrupció tartós fennmaradását és újratermelődését.[72] A korrupció társadalmi veszélyessége ugyanis nem kizárólag az egyes jogsértések vagyoni értékében mérhető, hanem mindenekelőtt abban, hogy hosszabb távon aláássa a közintézmények legitimációját, torzítja a piaci versenyt és gyengíti a jogállamiságba vetett bizalmat. Ebből következően indokoltnak tűnik a korrupció elleni fellépés súlypontjának részbeni áthelyezése az alacsonyabb szintű, elszigetelt visszaélésekről a szervezett, magas szintű korrupció (*grand corruption*) és az ún. államfoglalás (*state capture*) jelenségeinek vizsgálata felé.[73] A nemzetközi tapasztalatok szerint a legjelentősebb társadalmi károkat rendszerint nem az egyedi hivatali vesztegetések okozzák, hanem azok a tartós gazdasági-politikai összefonódások, amelyek révén egyes piaci szereplők jogellenes előnyökhöz jutnak közbeszerzések, állami beruházások vagy szabályozási döntések során. A korrupció e formája már nem egyszerűen büntetőjogi probléma, hanem a demokratikus intézményrendszer működését érintő strukturális kihívás.

Ezzel összefüggésben célszerű lenne a jogellenes magatartás közvetlen elkövetői mellett nagyobb figyelmet fordítani a korrupció gazdasági haszonélvezőinek felelősségére is. A korrupciós hálózatok működésében ugyanis gyakran nem a döntéshozó hivatalos személy jelenti a legjelentősebb kedvezményezettet, hanem azok a vállalkozások, gazdasági érdekkörök vagy egyéb szervezetek, amelyek üzleti modelljüket részben vagy egészben a jogellenes kapcsolatrendszerre építik. A modern korrupciókutatás egyre hangsúlyosabban vizsgálja a tényleges tulajdonosi háttér (*beneficial ownership*), a közvetítői hálózatok és a korrupcióból származó gazdasági előnyök végső kedvezményezettjeinek szerepét, mivel e szereplők felelősségének feltárása nélkül a korrupció gazdasági ösztönzői aligha számolhatók fel.[74]

72 *Rose-Ackerman – Palifka* i.m. 29-58. o.

73 *Hellman et al,* Seize; *Kaufmann, Daniel*, Myths and Realities of Governance and Corruption. In: Global Competitiveness Report 2005–2006, World Economic Forum, 2005, 81–98. o.

74 *OECD,* Ending the Shell Game: Cracking Down on the Professionals Who Enable Tax and White Collar Crimes. OECD Publishing, Paris, 2021, 17–48. o.; *Transparency International*, Enhancing Beneficial Ownership Transparency. Berlin, 2023.

A büntetőjogi szankciók mellett ezért különös jelentőséget kell tulajdonítani a jogellenesen szerzett vagyon felkutatásának és elvonásának. A korrupció gazdasági racionalitása csak akkor törhető meg, ha a jogellenes cselekményből származó vagyoni előny teljes egészében elveszíthető. A vagyonvisszaszerzés hatékonyságának növelése, a pénzmosás elleni eszközök fejlesztése, valamint a vagyonelkobzásra és a tényleges tulajdonosi viszonyok feltárására vonatkozó szabályok megerősítése ezért a korrupcióellenes jogpolitika meghatározó elemei lehetnek.[75] Mindez fokozott nemzetközi együttműködést is feltételez. A jelentősebb korrupciós ügyek jelentős része ma már határokon átnyúló pénzügyi konstrukciókat, nemzetközi vállalatcsoportokat és összetett tulajdonosi struktúrákat érint, ezért a nemzeti büntetőjogi eszközök önmagukban egyre kevésbé elegendők. Ennek megfelelően indokolt az európai korrupcióellenes együttműködés további erősítése, különösen az Európai Ügyészség (EPPO), az OLAF, az Eurojust, valamint a tagállami vagyonvisszaszerzési szervek közötti információcsere és koordináció fejlesztése.[76]

A tanulmány természetjogi megközelítéséből következően végül hangsúlyozandó, hogy *a korrupció elleni fellépés célja nem kizárólag a jogellenes cselekmények büntetése.* A közjó, a közbizalom és az állami legitimáció helyreállítása olyan értékek, amelyek már Aquinói Szent Tamás, Grotius vagy Locke gondolkodásában is a közhatalom erkölcsi igazolásának alapját képezték. A modern jogállam intézményei e hagyományt immár intézményi keretek között valósítják meg: a korrupció elleni jogpolitika sikerének mércéje ezért végső soron nem az elítélések száma, hanem az, hogy képes-e megerősíteni a közintézmények integritását, csökkenteni a jogellenes gazdagodás lehetőségét, és helyreállítani a társadalom jogba vetett bizalmát.

4. Záró gondolatok

A jelen tanulmányban arra törekedtem, hogy felvázoljam a korrupció és az elszámoltatás jogi jelenségeinek fogalmait, valamint azok természetjogi vonzatait az ókortól napjainkig. Mivel ez a téma mondhatni mindig aktuális, és az egész emberiség történetét végigkísérte a korrupció története, ezért elsősorban jogtörténeti és jogelméleti perspektívából vettem górcső alá a korrupció megjelenési formáit, fogalmait, azoknak változását, és a rá adott jogi és erkölcsi reakciókat.

75 *Rose-Ackerman – Palifka* i. m. 469–505 o.; *Financial Action Task Force Recommendations* (2023 update), különösen Recommendations 4, 24 és 38 o..

76 *European Public Prosecutor's Office*, Annual Report 2024; *European Anti-Fraud Office*, Annual Report 2024; *Eurojust,* Annual Report 2024.

Bár a jelen folyamatainak ismertetése nélkül nem lenne teljes az esszé, az ezekre tett hangsúly a tanulmány logikai felépítése, limitációi miatt ezek szükségképpen a második vagy sokadik helyre kerültek a természetjogi előzményekhez képest. A tanulmány vezérmotívuma úgy foglalható össze röviden, hogy a korrupció fogalma a jog- és államelmélet fejlődésével párhuzamosan fokozatosan objektivizálódott. Míg a klasszikus természetjog elsősorban erkölcsi rendellenességként tekintett rá, a modern jogállam már intézményi működési zavarként értelmezi. A két megközelítés azonban nem zárja ki egymást: a korrupció ma is egyszerre sérti a közjó természetjogi eszméjét és a jogállami intézmények integritását.

Az első nagyobb tartalmi egységben törekedtem áttekinteni a korrupció és a rá adott társadalmi válaszok megnyilvánulási formáit az ókorban. Már ekkor is közkeletű probléma volt a korrupció, illetve annak olyan megjelenési formái, mint a vesztegetés, szavazatvásárlás, nepotizmus, vagy épp az informális szövetségeken keresztüli meggazdagodás és befolyásszerzés, a befolyással üzérkedés. Míg az ókori mezopotámiai és egyiptomi kultúrában az ilyen bűncselekményeket az isteni renddel szembeni lázadásnak, vagy gazemberségnek minősítették, és jellemzően halállal, vagy más elrettentő módon büntették (lásd Hammurapi törvénykönyvében vagy az egyiptomi fáraók ediktumaiban), addig a görög-római klasszikus antikvitásban már inkább egyéni jellemhibának és erénytelenségnek konceptualizálták, ahogy többek közt Arisztotelész és Cicero is tette. A közös szál valahol ott húzódik, hogy az antikvitásban jellemzően még nem tekintették elkerülhetőnek a rendszerszintű korrupciót, sőt közkeletű volt az a felfogás, hogy a világ egyre csak romlik, és ez ellen az emberi közösségnek nincs módja fellépni. Az egyes bűnelkövetőket megbüntették, de arról nem esett szó, hogy ez megelőzhető lenne, csak a (metafizikai természetű) erényesség filozófiájával igyekeztek védekezni ellene. Ekkor már megjelent a közjó fogalma, de azt jellemzően még a többség akaratával, vagy a társadalmi megfelelőséggel azonosították.

A középkorban és a kora újkorban, azaz a klasszikus természetjog időszakában megjelent az isteni rendre való hivatkozáson kívül a közjó és a természetes ész fogalma is, amely utóbbiból vezették le a jogi és erkölcsi normákat. Aquinói Szent Tamás úgy definiálta a közjót (bonum communae), mint egy objektív erkölcsi kategóriát, amely nem egyezik a többség akaratával. Az ember célja szerinte nem egyfajta önálló és törvényen felül álló létezés, hanem az isteni renddel és a természettel harmóniában élve a közjó elvének betartása. Aki ez ellen vét, és a maga javát nézi, az az isteni renddel szembehelyezkedve zsarnokságot követ el. Ez vonatkozik a korrupcióra is. Azok a természetjogi gondolkodók, akik utána éltek, jelesül Grotius, már Isten létezésétől függetlenül fontosnak tartották a természetjog elveinek betartását. Szerinte a társadalmi szabályok betartása, a szerződések érvényessége, vagy a közösségellenes magatartástól való tartózkodás

közvetlenül a természetes észből ered, és a társadalom feladata ennek betartatása. Ez már egyfajta társadalmi szerződés képét vetíti elő. Erre a filozófiára alapozott John Locke és Kant is: az előbbinél a társadalmi szerződésből vezethető le a normák érvényessége, az utóbbi szerint a kategorikus imperatívuszból, avagy az egyetemes erkölcsi törvényből.

A klasszikus természetjogi iskola háttérbe szorulásával és a modern jogi, szociológiai gondolkodás megjelenésével a korrupciót immár nem a közjó megsértéseként, hanem intézményes és társadalmi problémaként definiálták. Jhering megközelítésében a jogért való küzdelem jegyében az egyénnek és a társadalomnak is fel kell lépnie az intézményesült korrupcióval szemben; Weber és Durkheim azonban már inkább a bürokratizált társadalomban és a racionális jogintézmények megerősítésében, illetve az anómia állapotának felszámolásában látták a jelenség kezelésének lehetőségét. A XX. század második felének korrupciókutatásai ezt a gondolatmenetet fejlesztették tovább: a hangsúly fokozatosan áttevődött az egyéni erkölcsi felelősségről a közhatalom szervezeti működésére, az intézményi ösztönzőkre és a társadalmi bizalom szerepére. A korrupció így már nem kizárólag büntetőjogi vagy erkölcsi kategóriaként jelent meg, hanem a jogállami működés, a közigazgatási integritás és a demokratikus legitimáció egyik alapvető kihívásává vált.

E szemléletváltás következményeként a korszerű korrupcióellenes politika is túllépett a kizárólag represszív megoldásokon. A nemzetközi szervezetek – mindenekelőtt az ENSZ, az OECD, az Európa Tanács és az Európai Unió – egyre nagyobb hangsúlyt helyeznek az átláthatóságra, az összeférhetetlenségi szabályokra, a közbeszerzések ellenőrzésére, a bejelentők védelmére, valamint a korrupcióból származó vagyon visszaszerzésére. Az integritásalapú közigazgatás gondolata abból indul ki, hogy a korrupció megelőzése hatékonyabb, mint annak utólagos szankcionálása; ennek megfelelően a jogalkotás célja olyan intézményi környezet kialakítása, amely a visszaélések lehetőségét már keletkezésük előtt minimálisra csökkenti. Mindazonáltal a jelen tanulmányban bemutatott történeti fejlődés arra is rámutat, hogy a korrupció természete maga is jelentős átalakuláson ment keresztül. A klasszikus jogirodalom elsősorban a közhatalmat gyakorló személy jogellenes magatartására összpontosított, míg napjainkban egyre inkább azok az informális gazdasági és politikai hálózatok kerülnek előtérbe, amelyek tartós haszonélvezői a korrupciós mechanizmusoknak. A korrupció súlypontja tehát fokozatosan eltolódott az egyedi vesztegetési cselekményektől a szervezett, sokszor jogszerű gazdasági konstrukciók mögé rejtett érdekérvényesítés irányába. Ez indokolja, hogy a korrupció elleni fellépésnek ma már nem csupán a közvetlen elkövetőkre, hanem a korrupciós hálózatok tényleges kedvezményezettjeire, finanszírozóira és fenntartóira is ki kell terjednie.

De lege ferenda ezért indokoltnak látszik a korrupcióellenes szabályozás további elmozdítása az intézményi integritás megerősítése és a jogellenesen szerzett vagyon hatékony visszaszerzése felé. Ennek keretében célszerű erősíteni a tényleges tulajdonosi viszonyok átláthatóságát, a vagyonosodási vizsgálatok és vagyon-visszaszerzési mechanizmusok hatékonyságát, valamint a nemzetközi együttműködést – különösen az Európai Ügyészség, az OLAF és más európai korrupcióellenes szervek ajánlásainak következetes érvényesítésével. A korrupció elleni jogpolitika súlypontját ugyanakkor indokolt a társadalom egészét érintő, rendszerszintű visszaélésekre helyezni, hiszen a legnagyobb társadalmi kárt nem az elszigetelt hivatali vesztegetések, hanem azok a gazdasági és politikai érdekcsoportok okozzák, amelyek képesek tartósan befolyásolni a közhatalom működését.

Végső soron a természetjogi hagyomány és a modern integritásszemlélet között nem törés, hanem fejlődési kontinuitás figyelhető meg. Míg Aquinói Tamás, Grotius vagy Kant a közhatalom erkölcsi legitimációját a közjó szolgálatában látták, addig a modern jogállam ugyanezt az elvet az átláthatóság, az elszámoltathatóság és az intézményi integritás követelményeiben jeleníti meg. A fogalomkészlet megváltozott, a mögöttes érték azonban lényegében azonos maradt: a közhatalom csak addig tekinthető legitimnek, ameddig gyakorlása a közérdeket szolgálja, és nem válik magánérdekek eszközévé.

Felhasznált irodalom

2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről, XXVII. fejezet.

2026. évi ... törvény a Nemzeti Vagyonvisszaszerzési és Védelmi Hivatalról (tervezet). https://egyeztetes.kormany.hu/egyeztetes/nemzeti-vagyonvisszaszerzesi-es-vedelmi-hivatal-felallitasarol (letöltve 2026. 06. 29. napján).

2026. évi XVIII. törvény az európai uniós költségvetésből származó források felhasználásának ellenőrzésével összefüggő egyes törvények módosításáról.

Angelusz Róbert – Tardos Róbert, Hálózatok, stílusok, struktúrák. Budapest, 1991

Aquinói Szent Tamás, Summa Theologiae, I–II.

Arisztotelész, Nikomakhoszi etika, Antlantisz Könyvkiadó, Budapest, 2023.

Arisztotelész, Politika. 3-4. könyv. Ford. Szabó Miklós, https://mek.oszk.hu/04900/04966/04966.htm#3. (letöltve 2026. 06. 20. napján).

Bosman, Philip (ed.), Corruption and Integrity in Ancient Greece and Rome. Acta Classica Supplementum IV.

Cicero, Marcus Tullius, *De Legibus*, I.

Cicero, Marcus Tullius, *In Verrem*, I-II. könyv. https://www.thelatinlibrary.com/cicero/ver1.shtml, https://www.thelatinlibrary.com/cicero/verres.2.1.shtml (letöltve 2026. 06. 28. napján)

Classical Association Of South Africa, Pretoria, 2012.

Deflem, Mathieu, Sociological Theories of Law, in: *Clark, David S. (ed.)*, Encyclopedia of Law and Society: American and Global Perspectives, Thousand Oaks, CA. Sage Publications, 2007.

Durkheim, Émile, A szociológia módszertani szabályai. Ford. *Csordás Gábor*. Osiris Kiadó, Budapest, 2000.

Durkheim, Émile, A társadalmi munkamegosztásról. Ford. *Csordás Gábor*. Osiris Kiadó Budapest, 2001.

Durkheim, Émile, A vallási élet elemi formái. Ford. *Vargyas Zoltán*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2003.

Durkheim, Émile, Az öngyilkosság. Ford. Biczó Gábor. Osiris Kiadó, Budapest, 2000.

El-Saady, Hassan, Considerations on Bribery in Ancient Egypt. Studien zur Altägyptischen Kultur, Bd. 25(1998), 295-304. o.

Engels, Jens Ivo, A korrupció története. A korai újkortól a 20. századig. Corvina, Budapest, 2016.

Eurojust, Annual Report 2024.

European Anti-Fraud Office, Annual Report 2024.

European Public Prosecutor's Office, Annual Report 2024.

Financial Action Task Force Recommendations (2023 update).

Gardiner, Alan H, The Eloquent Peasant. The Journal of Egyptian Archaeology. Vol. 9, No. 1/2 (Apr., 1923), 5-25. o., https://doi.org/10.1177/030751332300900102

Greene, Caitlyn F. et al., Historical Concepts of Social Justice. The Code of Hammurabi. https://milnepublishing.geneseo.edu/social-justice-in-human-services/chapter/historical-concepts-of-social-justice/ (letöltve 2026. 06. 02. napján)

Grotius, Hugo, A háború és béke jogáról (De iure belli ac pacis libri tres). Ford. *Brósz Róbert*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1960.

Gyekye, Kwame, Tradition and Modernity: Philosophical Reflections on the African Experience. Oxford University Press, Oxford, 1997.,

Haakonssen, Knud, *Natural Law and Moral Philosophy: From Grotius to the Scottish Enlightenment.* Cambridge University Press, Cambridge, 1996., https://doi.org/10.1017/CBO9781139172905

Hellman, Joel S. – Jones, Geraint – Kaufmann, Daniel: Seize the State, Seize the Day: State Capture, Corruption and Influence in Transition. World Bank Policy Research Working Paper No. 2444, Washington D.C., 2000, 2–18.o., https://doi.org/10.1596/1813-9450-2444

Hill, Lisa, Conceptions of Political Corruption in Ancient Athens and Rome. History of Political Thought. Vol. XXXIV. No. 4. Winter 2013. 565-587. o.

Jhering, Rudolf von: The Struggle for Law. Second Edition.Ford. *Lalor, John J*, Callaghan and Company, Chicago, 1915.

Kaelble, Hartmut.. A Social History of Europe 1945-2000. Recovery and Transformation after Two World Wars. Berghahn Books. New York, Oxford 2013.

Kant, Immanuel, Az erkölcsök metafizikája. Ford. Tengelyi László, Gondolat Kiadó, Budapest, 1991.

Kant, Immanuel, Az erkölcsök metafizikájának alapvetése. Ford. *Berényi Gábor*, Gondolat Kiadó, Budapest, 1991.

Kaufmann, Daniel, Myths and Realities of Governance and Corruption. In: Global Competitiveness Report 2005–2006. World Economic Forum, Geneva, 2005., https://doi.org/10.2139/ssrn.829244

Klitgaard, Robert, Controlling Corruption. University of California Press, Berkeley-Los Angeles, 1988.

Kmoskó Mihály (ford.), Hammurabi törvényei. Erdélyi Múzeum-Egyesület Jog- és Társadalomtudományi Szakosztálya, Kolozsvár, 1911.

Kolade, Samuel Oluwasegun, Revisiting Aquinas's Natural Law Ethics as a Framework for Moral Responsibility in Nigeria's Corrupt Political Culture. GVU Journal of Management and Social Sciences (2025), 10:xx, https://doi.org/10.2139/ssrn.6641298

Lambsdorff, Johann Graf, *The Institutional Economics of Corruption and Reform.* Cambridge University Press, Cambridge, 2007., https://doi.org/10.1017/CBO9780511492617

Laslett, Peter, Introduction. In: *Locke, John,* Two Treatises of Government. Cambridge University Press, Cambridge, 1988.

Locke, John: Értekezés a polgári kormányzatról (Második értekezés). Ford. *Endreffy Zoltán*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1986.

Martin, Timothy A., The Development of International Anti-Bribery Law. Calgary, Alberta, Canada. www.timmartin.ca. (letöltve 2026. 06. 01. napján)

Meskell, Zachary, When Anticorruption Begets Corruption: A History Lesson from the Roman Republic. https://globalanticorruptionblog.com/2020/11/30/when-anticorruption-begets-corruption-a-history-lesson-from-the-roman-republic/ (letöltve 2026. 06. 25. napján)

Mommsen, Wolfgang J., Max Weber and German Politics 1890–1920. University of Chicago Press, Chicago, 1984.

Montgomery, Donald: Ambitus: Electional Corruption and Aristocratic Competition in the Age of Cicero. A Thesis Submitted to the School of Graduate Studies in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree Master of Classics. McMasters University, 2005.

OECD, Ending the Shell Game: Cracking Down on the Professionals Who Enable Tax and White Collar Crimes. OECD Publishing, Paris, 2021.

Organisation for Economic Co-operation and Development, OECD Recommendation on Public Integrity. Paris, 2017.

Pokol Béla, A jog társadalomelmélete. Századvég Kiadó, Budapest, 2001.

Putnam, Robert D., Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy. Princeton University Press, Princeton, 1993., https://doi.org/10.2307/j.ctt7s8r7

Rose-Ackerman, Susan –Palifka, Bonnie J. , *Corruption and Government: Causes, Consequences, and Reform.* Cambridge University Press, Cambridge, 2016., https://doi.org/10.1017/CBO9781139962933

Rothstein, Bo – Persson, *Anna,* Why Anti-Corruption Reforms Fail: Systemic Corruption as a Collective Action Problem. Governance, 26. évf. (2013) 3. sz., 449–471. o., https://doi.org/10.1111/j.1468-0491.2012.01604.x

Rothstein, Bo –Varraich, Aiysha: Making Sense of Corruption. Cambridge University Press, Cambridge, 2017., https://doi.org/10.1017/9781316681596

Rothstein, Bo, The Quality of Government: Corruption, Social Trust and Inequality in International Perspective. University of Chicago Press, Chicago, 2011. https://doi.org/10.7208/chicago/9780226729589.001.0001

Tierney, Brian: *The Idea of Natural Rights*. William B. Eerdmans Publishing, Grand Rapids, 1997.

Transparency International, *Enhancing Beneficial Ownership Transparency.* Berlin, 2023.

Transparency International, The Anti-Corruption Glossary. Berlin, 2019.

Tuck, Richard: The Rights of War and Peace: Political Thought and the International Order from Grotius to Kant. Oxford University Press, Oxford, 1999.

United Nations Office on Drugs and Crime, United Nations Convention against Corruption (UNCAC).

United Nations, Handbook on Practical Anticorruption Methods for Prosecutors and Investigators. Vienna, September 2004.

Waldron, Jeremy, God, Locke, and Equality: Christian Foundations of Locke's Political Thought. Cambridge University Press, Cambridge, 2002, https://doi.org/10.1017/CBO9780511613920

Weber, Max, A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme. Ford. *Józsa Péter*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2020.

Weber, Max, Gazdaság és társadalom. A megértő szociológia alapvonalai I. Ford. *Erdélyi Ágnes*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1987.

Weber, Max, Politika mint hivatás. In: A tudomány és a politika mint hivatás. Ford. *Józsa Péter*. Kossuth Kiadó, Budapest, 1995.

Ziegler Tamás Dezső: Integration and Disintegration. In: *Simon Zoltán – Ziegler Tamás Dezső (szerk.*), European Politics, Crises, Fears and Debates. L' Harmattan, Paris, 2022.